

KATONASZÖKEVÉNY VIII.

BORDÁS GYÖZŐ

FÁK ÉS FÉNYKÉPEK

33.

Ismét otthon voltam a szüleim nem kis huzavonával visszavásárolt házában. Jóakaró ügyvédünk már régen kereket oldott, sok bánáti ember legnagyobb öröme. Nyilván érezte, nem kevés vaj van a fején, de amilyen ravasz volt, nyilván másra is ráérzett.

Apámnak másfél hold kertje volt, abban egy sor barack- és egy sor szilvafa. Éppen virágoztak. A méhek zsongtak rajtuk, úgyhogy egy tompa zümmögésben volt nemcsak a kertünk, hanem az egész falu. Nem volt ház, ahol nyolc-tíz kaptár ne lett volna. Ilyenkorra már minden kaptár ki volt tisztítva az áttelelésből maradt fáradt ürüléktől, a pléhből készült, cinczett etetőjükbe még egy-két kanálnyi oldott méz vagy cukor került a fiaztatáshoz. Apám is már rég, füstölővel a kezében, átnézett minden családot, gondosan keresve, megvan-e az anya, s nekem is mutatta: – Látod, ott a hüvelykujjam irányában! S folytatta, mintha csak arra gondolt volna, mondom én ma, utólag, hogy ha egyszer én veszem át ezt a mesterséget, mint ahogyan ő is az apjától örökölte, legalább a méhészet alapismereteit ismerjem. S ezen a tavaszon a méhek valóban nem panaszkodhattak, a fiasításhoz annyi virágpor volt, hogy győzni se bírták. Pedig, emlékeztem vissza, nagyapám annak idején minden évben lemetszette a gyümölcsfák sűrűbb vagy nagyon kihajló, virágzásban levő

ágait, szinte csokrokba kötötte, és a padlás mestergerendájába vert szögekre akasztva megszártotta, s a következő tavaszon a virágokat megőrölte, s amint megenyhült a lég, s kezdtek kijárni a méhek, számomra valami furcsa szórakozásból, a tenyerébe vette, s onnan etette őket. Még ma is emlékszem szavaira, amikor azt mondogatta, ha jól átteleltek és „bejön” a fiasztatás, nyáron majd csak úgy „érik” a méz. S még valamit mondott szinte emelt hangsúllyal: „Tanuld meg, gyermekem, a bor az aljára tisztul, a seprő leülepszik. A méznél meg fordítva van, a tetejére jön föl a bele nem való, s ezért többre is becsülöm.” Hogy ennek a bölcsességének, már akkor átvitt értelme is kirajzolódott a tudatomban, majd később. Ha elfelejteném, mert az évek, ugye, csak évek, emlékeztessél! És felőlem most rá is gyűjthatsz, ha erővel tudórákot akarsz kapni. Valami nyugtatóra viszont szükséged lehet.

A méheknél tartottunk, ugye? A nagyapám által készített vájatos deszkájú itató is megvolt még, amelynek méter magasságra emelt hordójába – külön lépcsőt is készítettett hozzá –, leginkább nekem kellett húznom a vizet a kerekes kutunkból. S mindezt már március elejétől, mert megint csak nagyapámra hivatkozok, aki azt magyarázta, hogy a fehér fűz, amelyből itt a Tisza mentén százezernyi volt, már márciusban „ontja” a virágport, de hogy a méhek ezt feldolgozzák viasszá, vízre, sok vízre van szükségük. – Már nehogy azt is a Tiszáról cipeljék, szegények. Amikor itt a kút az udvarban – mondta, s ettől fogva valahogy az itató vízzel való ellátása az én feladatomban lett. Legalábbis addig, míg ki nem röppentem a családi házból, azaz el nem mentem hentesinasnak. De amint ismét hazaértem és megpillantottam a vashordót a kert aljában, hiszed vagy nem, az összecsókolódzás után, úgy emlékszem, az volt az első kérdésem apámhoz, van-e benne víz? Megnyugtattott.

Nagyapa, szegény. Miket tudott, nem csak a méhészetéről, noha visszagondolva rá, annak volt a szerelmese. De a falu történetéről is ő tudott legtöbbet. Mindig Kenedi Gézát olvasott, s rá azért volt büszke, mert idevalósi, innen indult. – Amikor te születted, ő országgyűlési képviselő volt már – mondta olyan büszkeséggel, mintha ő maga vitte volna föl a parlamenti lépcsőnkön. Minden könyve megvolt tőle, első helyen A Quarnero, Fiume és Abbázia, de aforizmái, elbeszélései, krimi-történetei, ha akarod meg is nézheted ezeket, mert mind én örököltem, de szerintem Mikszáth, Krúdy és Molnár Ferenc könyvei is csak

azért voltak smizettjén élre állítva a befőttesüvegek mögött, mert vele együtt dolgoztak. Az apja – mesélte az öreg –, gazdatiszt volt a Divánnál, földesurunknál, tudod, aki a templomunkat is építtette. Aztán meg elődünk lett a postamesterségben.

Viszont én megint elkalandoztam, pedig ott tartottam, ezen a tavaszon mi az idősebbik, alig kétéves gyereket is félve engedték ki a kertbe játszani, a még csecsemő, három hónapos kisebbiknek pedig a kocsiját pelenkával borítottuk le, nehogy véletlenül is méhcsípés érje. Gyönyörű tavasz volt, zsongásban és fehér fátyolban az egész falu. Nem is győztem tájképeket fényképezni, büszkeségemmel, a Leica 3-as fényképezőgéppel. Szegeden vásároltam ezt a csiszolt lencséjű, még 1928-ban kifejlesztett modellt, amelyet kereskedőm akkor „a gépek királynőjének” nevezett lelkesedésében, de mint kiderült, jogosan, mert valóban tökéletesebb képeket adott, mint az én addig használt Rolleifexem. Főleg innen föntről, a kertünkéből a Tiszára lejtő domboldalt, az ezernél is több virágzó fáját. Meg is jegyeztem a szegedi fényképész-kereskedő többször hangoztatott, rábeszélő mondását: „Ezzel a géppel – higgye el – a célpontja a valóság egy elkapott pillanata lesz.” El is kaptam olyan pillanatokat, mint mikor német páncélvonatot robbantottak föl a kikin-dai vonalon, van fényképem a vízbe esett zentai vasúti hídról és a belgrádi Száva-híd maradványairól, mellette a magyar hidászok által épített úgynevezett Herbert hídról, a Ferenc-csatorna romba dőlt vasúti hidjáról. Arról, hogyan terelték már az oroszok a mi embereinket pontonhidunk építéséhez . . . Egész kollekción hoztam össze ezekről a hidakról, amelyeket apám tanácsára, hosszú időn át csak dugdostam.

Lencsevégre kaptam a kivonuló német lovas katonákat, a foglyul ejtett honvédeket, akiket Dragutinovóra kísértek, a bevonuló oroszokat . . . Tudtam, mindennek egyszer hadtörténeti értéke lesz. Igen ám, de ott a két gyerek, feleség, élni is kellett valamiből.

Gyakorta magam is lejártam a Tiszára halászni, mert élelemből kevés volt. Nem voltam valami nagy horgász, mindig is irigyeltem a nagy harcsákat és szép csukákat könnyedén kiemelő társaimat. Én csak amolyan kocahorgász révén inkább a törpeharcsákra szakosítottam magam, mert abból volt a legtöbb. Otthon a trágyadombot megbolygatva annyi vörös gilisztát találtam, amennyit csak akartam. Beledobáltam a Frank kávé feliratú, fedeles pléhdobozba, vettem a botomat, és mentem

le. Amint bedobtam a horgot, máris jött. Két-három kilónyinál többet nem is vittem haza, mert minek? Tizenöt, legtöbb húszdekásak voltak, elég ebédre, vacsorára. Igaz, szúrtak, mint a számartövis, de a feleségem megfőzte, a gyerekeknek kötelezően lepasszírozta . . .

Nekem nem a horgászás volt a passzióm. Én, amikor bedobtam a horgot, elsősorban a víz sodrását figyeltem. Bedobom balra, milyen sebesen viszi jobbra? Tehát, mekkora energia rejlik a vízben? Hatalmas, mondhatom. Akkor ezt miért nem használjuk ki? Vízturbinám alapvázlata már az albániai és az olasz börtönökben megszületett. Ha valami a természet folyása szerint fönről lefelé folyik, energiát hordoz, akkor azt föl kell fogni, ki kell használni. S ezt láttam a Tiszán. Hömpölyög, csak hömpölyög az a hatalmas energia, és mi a halászaton kívül semmi másra nem használjuk, én is húszdekás törpeharcsákat fogok ki belőle? Mekkora pocsékolás! Ahelyett, hogy turbinák tízei, százai, ezrei termelnék azt, amiből elég sincs, mondjuk, a villanyáramot? Különcnek tartottak mindig a faluban, amióta hazajöttem, még a szkipetár ragadványnevet is rám varrták. Most is röhögtek rajtam, hogy az a Pista csak a törpeharcsákat . . . Közben fogalmuk sem volt, hogy ízletesebb pörköltet például, mint ezekből az apró halacskákból . . .

Itt lent a Tiszán halászás közben nem zavart a német katonák jelenléte, sőt szinte örültem, ügyelnek ránk, hogy semmi bajunk ne essen. Ennek fejében ők is kaptak halat, no, nem az én törpeharcsáimból, mert azt hiába kínáltam nekik, hanem a szebb példányokból. S egy napon azt látom, nem kérnek, nem fogadják el a halat. Itt lett gyanús a dolog. Miért nem? Azt suttozták, mert mérgezés történt. Ki kit, sejtethed. Aztán mintha megritkultak volna, kevesebbet járőröztek, szeptember derekára, vagy inkább a végére szedelőzködtek, mind kevesebben maradtak.

– Russisch drohen, Russisch! – valami ilyesmit mondogattak. Persze mi is hallottuk, jönnek az oroszok! Féltünk is tőlük, hazudnék, ha azt mondanám, nem.

34.

Nem sokkal azután, hogy a németeknek immár komoly visszavonulásukkor, amit én titokban, mint mondtam, fényképeztem, fölrobbantották a kompunkat, és alig egy hétre rá – az egyik fényképem hátlapja

tintaceruzájának mára már nagyon elmosódott adata szerint, 1945. október 7-én – bejöttek az oroszok. Ha hiszed, ha nem, a németek által ott hagyott kétszáz literes hordókból meg mindenféle talált vasszerkezetekből, őrtoronymaradványokból, harckocsiakadályok rúdjaiból, vonatórudakból az ügyes hidászok napok alatt pontont szerkesztettek, ide Padé és Ada közé. Merthogy: „Za Berlin!”

– Gyerekek – mondogatta apám – nem lesz ennek jó vége. Anyám minderre csak hümmögött, de mindkettőjük szeméből egyértelműen kiolvasható volt, hogy főleg az apró gyerekeimért aggódtak.

Megérkezésük másnapján ott voltak nálunk is. Egy tiszt állított be hét géppuskás kíséretében. A házat csak úgy nagyjából vette szemügyre. Hanem a kert, a kertünk, a gyümölcsösünk érdekelte. Kémlelte, kémlelte, a fákat talán, villan össze a szemünk apámmal, de nem. Átment a Balogh szomszédokhoz is, majd ismét visszajött, mi meg mi más tehattünk, a konyha sarkából figyeltünk némán, rezzenéstelenül. Még a pici is csak pislogott, föl sem sírt, az anyja vette ki a kocsiból, hogy jól van, tovább nyugodjál, gyermekem. Aztán a tiszt kiment az utcára, és kiabálni kezdett, valami „vizúrát” emlegetett, meg intett, hogy, ide, ide!

Nincs egyszerűbb, kifejezőbb szavunk, mint amit apám ekkor mondott ki: – Fiam, rábasztunk!

Én, persze, a feleségemet féltettem elsősorban, de némileg meg is nyugtatott ez a fényképészeti szakszótárban is használatos „vizúra” kifejezés. Mintha érteni véltem volna, számára, most, ebben a pillanatban, mi a legfontosabb.

Nyugtattam is apámat, meg vele együtt az egész családot.

Katjusát toltak be a kertünk végébe, pattogtak az őszi gallyak, törtek a faágak, mintha csak géppisztolyból adtak le volna sorozatokat. Pár perc műve, s ott a szilvasorunk végében már áll az ágyú, csöve a Tiszának fordítva. A gyors munkával a tiszt nagyon elégedett lehetett, mert ismét bejött a házba, most már tüzetesebben is körülnézett, a Pistikének még egy barackot is nyomott a fejére.

– Divni decski – mondta, szinte barátságosan. S megkérdezte: – Vengri?

Bólintottunk.

– Haraso.

Aztán papírt és ceruzát kért.

Bár engem cirillből buktattak meg, könnyedén kiolvastam, hogy ő Jevgenyij Mulatov százados, „... czennel, ezt a házat lefoglalom!”. Apámnak adta át a papiroost, s tőlem meg megkérdezte, mivel foglalkozom? Mondom, némi zavaromban persze: Fotográf vagyok. Így, ma már úgy tűnik, kicsit ki is húzva beeső csirkemellemet, nagy F-fel. Akkor intett, elő az „aparát”-ot! Apámnak meg, hogy öltözködjön, mert – én legalábbis így értettem –, építeni kell a pontont.

Bár azt mondtam volna, hogy hentes vagyok, gondoltam ekkor, őszintén, attól tartva, hogy ez az ember, egyetlen büszkeségemet, fegyveremet, a fényképezőgépetem azonnal elveszi. Mert híre ment, hogy az órákat és az ékszereket dugni kell előlük. De hogy mondtam volna én ezt oroszul? Kézzelel-lábbal mutogatva? Azt gondolhatta volna, le akarom őket gyilkolni.

Amikor előkerült a fényképezőgép az állvánnyal együtt, megint intett, menjünk ki a kert aljába a katyusa mellé.

Ott meg nekitámaszkodott az ágyú csővének, a lábát keresztbe vetette, megigazította vörös csillagos szőrmesapkáját:

– No, szada! – intett, s én elkattintottam a gépet.

Szinte hálás volt, s amikor visszamentünk a házba, oda a gyerekek közé, a feleségem hárszteával kínálta, s míg itta, könnybe lábadt a szeme, aztán elsírta magát. Mert hogy neki is van otthon három, de egyik ujját egészen, a másikat meg félre felmutatva, úgy értettem, másfél éve nem látta őket.

Lám, a raboskodás megtanítja az embert a jelekből való megértésre. Olvasom, ezt ma valamiféle metakommunikációnak hívják. Nem tudom, mi az, de azt a gesztikulálásából: hogy igazán aggódik, mert nem tudja, mi van az övével ott a Kaukázusban . . .

Amikor apám fölöltözve téli gúnyájába, a fejére föltéve a subarát is, talán némileg megnyugodva, bejött a szobába, a tiszt ismét papírt kért, és azt mondta: Ha nem térnék vissza, a fényképet küldjük el erre a címre, s fölírta: Szonya Mulatov – a feleségem ezt a nevet mindig „Cónyá”-nak olvasta, s mondta, szerintem ok nélkül gúnyolódott, mert ez az ember a feladatát teljesítette, de rendes volt. Leírta, mi meg csak pislogtunk: Kazahsztán, Pavlovszkaja, Puskin utca 183.

A kép elkészült, s hónapok múltán el is küldtem a megadott címre. Jevgenyij meg két évre rá köszönte meg, mondván: „Azóta is büszke vagyok rád!”

Bár ne tette volna, mert negyvennyolcban, már Ú.-ban, azért hívtak be az Udbába, hogy nyilatkozzam, milyen kapcsolatban is állok én ezzel az emberrel? Meg miket is fényképezgettem? Hol is vannak azok a fényképek? Képeim nagy részét pedig, apám tanácsára, már régen betűzeltem, egy részét meg elástam! Ha előkerültek volna, aligha úszom meg huszonkilencedik „állomásomat”, a Goli otokot! És ha nincs a Markov Jovo meg a kertész!

Tény viszont, hogy az orosz tiszt lefoglaló papírja akkor bennünket minden további zaklatástól megmentett. Az újabban érkezőknek elég volt csak fölmutatni, s máris szalutáltak. A katonák, mármint a katyusa személyzete pedig még hónapokig itt élt, ellátva mindennel, a szomszéd házban, Baloghéknál.

Ők is szemtanúi lehettek, mi történt.

A megépült pontonon Adáról kísérték a honvédeket. Elöl, hátul, oldalról fegyveres őőrök. Mondom, Pista, te ezt le kell hogy fényképezd! Félig ki is nyitom az ablakot, kissé félrehúzom a függönyt, a fákon már alig van levél. S érzeknek, házunktól nem messze vonulnak. Kétszer, háromszor elkattintom a gépemet, s közben számolni kezdem őket. Hogy mind fiatalok, korombeliek, harminc év körüliek, de szinte újnak tűnő egyenruhában. Kilencvenen vannak. Az irány pedig a vasút mente, tehát Bocsár, majd esetleg Dragutinovo, Nagykikinda: Ha ezen túljutnak, jó.

Estek volna inkább orosz fogságba, akkor most nem térnék ki rájuk, immáron harmadszor.

35.

Ma ott kezdtem, hogy virágban a fák, méhek zsongása, fényképezés . . . Hát, azon a következő tavaszi reggelen nem akartam hinni a szememnek. Köd volt ugyan, de ahogy kinéztem az ablakon, mintha barnás-sárgásra változott volna a tegnapi hófehér világ. A virágzó barack- és szilvasor. Mondom is a feleségemnek, most én hallucinálok, vagy valami tényleg történt. Ő is törölgeti a szemét, néz, néz ki az ablakon, aztán kinyitja, majd ki is hajol, de nem megnyugtató a válasza,

hogy bizonyára csak a köd miatt tűnik úgy, mintha leforrázták volna a fák virágait.

Jön a két orosz is, ők is csak értetlenül szemlélődnek, mintha valamit nem értenének. Mennek a kert végébe, gesztikulálnak, amiből egyértelművé válik, ők sem értik, mi történt. Apám ébred utolsónak, s bár a köd csak most kezd foszladozni, mutatjuk, mit látunk. Nem szól semmit, veszi a kabátját, kimegy.

– Monilia – mondja, s nem kéri szokásos reggeli tejbe aprított kenyérét sem. Egész nap szótlán a család. Ha nem volna a két gyerek, mintha kriptában járnánk. Este is csak azt tárgyaljuk meg, hogy, sajnos, valószínűleg azért is, mert nem permeteztünk. S volt-e mivel, könyörgöm, mivel, mikor se permet, se pénz, sopánkodott apám.

Siralmas a padéi határ, mindenkinek oda a gyümölcse, az idénre legalábbis.

Szállási emberek szállingóznak befelé. Ők is szótlanak többnyire, de apámmal csak szóba állnak az utcán. Jegyzőjük volt, ő is, meg a nagyapám is. S ez itt még ma is tiszteletet parancsol. Pusmogznak, látom az ablakból, de – bár az égre is mutogatnak –, nem úgy, mintha csak az éjjeli elemi csapásról volna szó. Mélyebb, ettől a csapástól is mélyebb döbbenetet olvasok ki a szemükből.

Túl vagyunk már azon, hogy Kristály iskolaigazgatónkat bekísérték a községházára, majd az iskola pincéjében tartották fogva. Az egész falu tudta, hogy innen adta ki lányának véresen a barna, csíkos ingét. S hogy ezután Heib bácsival, az itteni kultúrélet vezetőjével, ugyancsak tanítóval, közösen szállították föl őket egy könnyűszekérre, amely állítólag Nagyikindára „vitte” őket a törvénytűzre, de azóta sincsenek, hogy ugyanígy, nyomtalanul tűnt el a Táborosi Pista bácsi, a falu legmódosabb földművese, a Virág hentes . . ., hogy Tondi juhász beleőrült a pincében . . .

– A fák, a fák – mondja apám –, még szerencse, hogy nem a szőlő is.

– Ne akard azt mondani, mert úgysem hiszem el. Mondd, mi nyomja a lelkedet? Mert le sem tagadhatnád, fásult, fáradt, rekedt vagy, mint akiben nem csak ötvenkét-három év lakozik. Hallgatsz, semmit nem mondasz, csak ülsz a sparhelt mellett, amelyet a gyerekek miatt délutánonként még be kell gyűjtanunk, és sodrod az egyik cigarettát a másik után. Tegnap is nem én mondtam:

– Anyám, küldd már ki az udvarra, hogy legalább ezeket a gyerekeket ne mérgezze ezzel az undok kapadohánnyal. És te szinte örültél, amikor kiküldött, mintha csak vártál volna a pillanatra, hogy mehess. S ne szólj senkihez! Azt hiszed, ezt nem látom, látjuk? És akkor, hogy ezek a fák, ezek a fák! Látom, érzem, a bőrömonn átsüt, nem igaz, apám, nem igaz, amit mondasz!

Sodorja a dohányt. Lassan, szinte méltóságteljesen nyalja végig a papiros vékony csíkjában a ragasztós részét –, ezt a még német hozományt –, majd hengerbe gyúrva, s a törmeléket gondosan visszasöpörve a dózniba, már megremegő ujjakkal gyújt, pontosabba gyújtana rá. Mivel érzi, hogy én látom, itt valami nincs rendben, zavarba jön. Előbb a földre dobja és a papucsával tiporja a még alig meggyújtott cigarettát, majd a nikkelezett dóznit ismét kiveszi a vastag szövetű, hajtókás kabátja zsebéből, és egyenesen a kerítésnek hajtja! Csak úgy csörög a drót.

– Tényleg, mi van veled? – kérdem. – Valami bajod van, velünk, velem, anyával?

– Semmi, fiam, semmi – de szeme most úgy villog, mint a vadászok kereszttüzebe került rókaé, amely a vészhelyzetben a még legparányibb menekülési rést is ki szeretné használni.

– De akkor mi a bajod?

Odamegy a kerítéshez, fölveszi a kettényílt szájú dobozt, gondosan összeszedi a még menthető dohányt, amelybe nem kevés föld is vegyül, és ismét sodorni kezd. De ujjai most már remegősen táncolnak, körmei a szemem láttára koszosodnak be a földtől, mire megszólal.

– Most ide figyelj!

Rágyújt. Pontosabban azonnal rágyújtana, de a szél háromszor-négy-szer elfújja a benzines öngyújtó lángját. Máskor ezen bosszankodna, sőt káromkodna is hozzá, de most, mintha csak várná, hogy megint, meg megint, meg ismét . . . S aztán szippant egy nagyot. Füstöl végre az a kurva cigaretta, mondom magamban.

– Gondolsz te a gyerekeidre, a feleségedre meg önmagadra is?

– Talán nem?

– Azonnal égesd el azokat a fényképeket!

– Kiről, a Jevgenyijről? Meg ezekről az oroszokról?

– Róluk is, meg a menetoszlopokról, a harcokocsikról, az olaszokról, a hidaidről . . . mindent!

– Mindet és mindenről?

– Talán az volna a legjobb. Sári gazda szerint az utolsó szálíg. Én semmit se tudok, de azt mondja, látta, ott most fortyog a föld. Aznap délután, mielőtt jött volna a köd, tudod, milyen meleg volt, ott megmozdult a föld! Azóta is csak úgy fortyog, bűzlik, s tegnaptól a katonaság vette körül, senkit sem engednek a közelbe, s azt beszélnek, minden szemtanút el kell tüntetni! A szállásiak attól tartanak, velük kezdik, mert ők láttak és hallottak is egyet s mást. Ő már át is menekítette a családját, ő maga viszont sem a földjét, sem a szállását nem adja. Ha őt vizsik, hát vigyék, de nem, mert vadászpuskája önmaga számára megtöltve!

– Fortyog?

– Mert csak úgy bekapálták őket, hús, harminc, negyven centire. A kóbor kutyák meg a rókák már a télen is jártak rájuk. Én csak egyre kérlek, erről se anyádnak, se Erzsikédnek egy szót se, neked meg azt tanácsolom, fiam . . .

Kivárt, hány másodpercet, nem tudom, de hogy a kivárásban a lelke is benne volt, azt állítom, azt tanácsolom: – Mindent elégetni, és el innen!

Huszonnyolc börtönt megjárva harcedzettnek véltem magam, s megjártam én már ennek a pokolnak is a tornácát Ú.-ban, de amikor belegondoltam, hogy azokat a korombelieket mind, s állítólag fejszével, meg hogy most kitavaszkodva, rotyog fölöttük a vékony föld?

Az jutott eszembe, valójában akart-e bármelyikük is katonának menni? Nem úgy sorozták be valamennyijüket, mint engem is, még majdnem gyereket?

Ma már tudom, a tizenkét, németek részéről elveszejtett partizán megtorlása fejében. A számok tükrében is, ettől több koporsó ment az ottani anyákhoz, és arról nincs szó? Nincs!

Míg apámmal álltam ott, az elsárguló kajszi alatt, hányni kezdtem. S hányásom maró szagát, ha csak mesélek róla, most is újra érzem.

36.

Másnap ugyanaz a kérdés ment, gyalogpostán. Mert, ugye, hogyan másként, Ú.-ba: Kell-e még Pichleréknek a fényképészegéd?

S mert válasz nem volt, tennem kellett valamit. Először is nagyapámnak a méhek pároztatásához használatos kis pléhkaptárt találtam. Abba raktam a legjobbnak vélt képeimet, és elástam a kertünknek a felső szögletébe, a kúttal szemben, hogy még véletlenül se legyenek a katyusa közelében. Aztán jelentkeztem a szabadkai gépkocsi-vezetői tanfolyamra. A Szabad Vajdaságban jelent meg a fölhívás, két hónapos tanfolyamra, azonnal, aki hajlamot érez rá. Apósoméknál laktam, s el is jártam a traktoros tanfolyamra. Gyömöszték is a fejünkbe, itt a tavasz és megműveletlenek a német földek . . . Nem is mondhattam, nem igaz.

Padéra viszont megérkezett a fölszólítás, önkéntesnek a Petőfi brigádba!

Isten ments, hogy én most a németek ellen, azok a gyerekek ellen, akiknek a halat adtuk ajándékba, meg sokszor elnézték, hogy csónakkal megyek át a túlsó partra anyagért, hogy fényképezhesek. Százszor lelőhettek volna. De a behívó az behívó, komolyan kell venni.

Mivel akkoriban pénz szinte nem is volt, két kiló cukorért vettem egy gépkocsi-vezetői szakkönyvet, s időnap előtt mentem a bizottság elé, hogy márpedig én le szeretnék vizsgázni . . . Hogy minél hamarabb szántsak. Nagy megértéssel fogadták elhatározásomat, azonnal vizsgázhattam, és már küldtek is a békovai földekre. Bumaskát egyből kaptam: „Rám a földek megművelésében van nagy szüksége az államnak.” Így kerültem el a bolmáni frontot. De aztán mégis hazarendeltek, mert hogy a Matajic Vasónak is van több mint háromszáz holdja, azt is föl kell szántani. Itt már hernyótalpassal dolgoztam, reggeltől estig, igaz, de azt is fölszántottam, időben belekerült a kukorica. Aztán Bocsáron folytattam. Mert tudni kell, Bocsár szintiszta német község volt, s szinte egy szál ember sem maradt, a határt meg fölverte a paréj meg a kóró. Ide már csak misling jutott. A baranyai frontról pedig csak a gyász hírek, hogy a Péter is meg a Dezső is . . ., a Sturc Palit meg fél lábbal szállították haza. Iskolatársaim valamennyien.

A hatósággal pedig az oroszok miatt gyűlt meg a bajom. Nemcsak a Jevgenyijt kellett lefényképeznem, hanem később az ágyúkezelőket is. Mért ne tettem volna. Rendes gyerekek voltak, ők is kaukázusiak, mint a tiszt, de náluk már volt öt-hat karóra, a zsebeik meg tele arany- és ezüstgyűrűkkel. Ezzel együtt kellett őket lefényképeznem, lássék, az ellenséggel folytatott harcokban mit szereztek. A feleségem varrta be

nekik mindezt a zubbonyuk belső béléséként. Mindaddig, amíg ez a művelet tartott, ott voltam én is a szobában, mert, bár mondom, rendesek voltak, nem egy gyerekre mondják ma is, hogy bizony, ami az apját illeti . . .

Pénz nem volt, nem tudtak mivel fizetni. Óra, arany megtette volna, de azt nem adták. Tamasenkó, mert így hívták az egyiket, mondja, fogadjam el az elemes rádiójukat. Úgy sem használható már, minek is cipelnék, én meg megjavíttathatom. Válaszom: rendben. Szereztem akkumulátort, amelyet a malomban föl is töltettem, de a rádió csak nem akart megszólalni. Akkor fogtam, és átvittem Ranczig mesterhez Moholra, majd ő helyrehozta.

– Kérem szépen, ebben a lámpák ki vannak égve. Ha tud, szerezzen, beszerelem.

Zentán sikerült is szereznem, viszem neki, mondja, jöjjenek egy óra múlva. Visszamegyek, hát ezek is ki vannak égve, valaki a hálózatiba kapcsolta.

Be akart csapni, ezért dühömben följelentettem a zentai bíróságon. Pereskedtünk. Én mondtam a magamét, ő az övét. Soha nem lett volna vége, ha egyszer a bíró nem kezdi el újra ismételni a személyi adatokat. Mikor, hol, iskolái, katonaság . . . ?

Debar.

Mettől meddig?

S itt állt el a lélegzetem. A cipőmet is kiverhette a salétrom. Elborult az agyam, mintha csak valami fekete lepellel borítottak volna le. Hebegtem, habogtam összevissza, s mondtam végül: – Valaki mégiscsak a hálózatba kapcsolhatta be azt a, nem tettem hozzá, kurva batériát.

– Tehát, maga egy itteni, hova valósi is? Padéi katonaszökevény, dezertőr!

A világ omlott bennem össze, föl voltam készülve, innen csak megbilincselve szabadulok ki. A moholi mester meg csak elégedetten mosolygott. Hogy kerültem innen haza, ma sem tudom.

Azt hittem, ezzel ennek az ügynek vége. De nem. Este, amikor a szántásból fáradtan hazaértem, kijött a rendőrség, s átvittek Tiszahegyesre, azaz akkor már ismét Idošra. Két napig fogva is tartottak, és akkor a kikindai bíró ítélkezett: a rádió belső részei a fizetség fejében lehetnek az enyéme, de a doboz, mint hadizsákmány, állami tulajdont

képez. Szolgáltassam be, apelláta nincs, majd ha megváltoznak az előírások, visszakaphatom.

Szinte az egész év ráment arra, mire Ú.-ból megjött a válasz: kellek.

Ekkor csomagolni kezdtem, az adai állomáson marhavagont rendeltem, és némi vizsontagság után a két gyerekkel és két malaccal, teszem hozzá, meg a bútorainkkal megérkeztünk Ú.-ba. Talán a legjobbkor, mert otthon már keresni kezdtek. Hogy a fényképek mi mindent, kiket, olaszokat meg oroszokat, hidakat, tankokat, crődöket, és hol vannak ezek a képek. Apám meg csak annyit mondott, fölpakoltak és elköltöztetek, Szabadkára-e, vagy máshova, nem tudja, még nem jelentkeztek. Tény, meg se mondtam neki sem, meg anyámnak sem, hova költözünk, éppen attól tartva, hogy esetleg kikényszeríthetik belőlük. Apám volt a bölcsebb, pakoláskor sem kérdezte meg, hova megyünk, csak elégedetten pislogott, hogy megfogadtam a tanácsát. Búcsúzásakor is csak annyit mondott, vigyázzunk a gyerekekre, és ha alkalmas lesz a pillanat, jelentkezünk. Egész úton leginkább a Leicámat féltettem a legjobban, mert akkoriban egy fényképezőgép veszélyesebb volt már a fegyvernél is. A marhavagonból viszont ismét kitűnő felvételeket készíthettem mindarról, ami a hátunk mögött maradt.

37.

Itt ért negyvennyolc. Montenegróiaknál laktunk, ide szállásolt be minket az akkori polgármester, a gojzericás Jovóm. Akinek akár azt is mondhatnám, életemet is köszönhetem. Oltalmazóm volt akkor is, amikor végül is megtaláltak. Ő kezeskedett értem, valami meggondolásból még a kertészt is behívatta, mondja ő is, régi ismerőse, barátja, rendes ember.

– De bennünket a fényképek érdekelnek – mondták a hivatalból érkezők – meg hogy kapcsolatban voltam-e azóta azzal a tiszttel.

– Kivel? – kérdeztem vissza.

– Azzal . . . , azzal a . . . Jevgenyijjel, Jevgyelinnel?

– Azokat a fényképeket hiába keresik, mert szétosztogattam még annak idején, vagy elégettem, mert, most már mi értelme lenne tartogatni őket. A Jevgenyij feleségének meg elküldtem még akkor, megkapta-e, fogalmam sincs. Meg.

– És van-e fényképe a fölrobbantott Ferenc-csatornai – ők ezt Bácskai-csatornának mondták – vasúti hídról?

– Nincs! Mert a föl vétel nem is sikerült.

Hogyan került, végül is, az a képem a Hadtörténeti Múzeumba, s azóta egy könyvbe is, ma sem tudom.

Mindent, amit én meg a tanúm, a kertész mondtunk, fölírtak. Végül Jovo, a polgármester, a kertészre is hivatkozva – a helyzet feszültségét pedig némileg oldva –, az akkor is lábán levő gojzericájának a történetét is, mintegy viccesen, előadta.

– Naš je čovek, bre! – mondta.

Tény és való: engem ettől fogva békén hagytak. Az a három bőrka-bátos valami titkos jeleket küldve egymásnak még azt is hozzátette: mivel túlléptem a korhatárt, nem kell katonának mennem.

Szinte fölugrottam a boldogságtól, többé nem vagyok katonaszökevény!

Házigazdáim, montenegróiak, alig egy éve költöztek föl, nagy német – ahogyan itt mondták „sváb” – házat kaptak, amit úgy képzelj el: ötszobásat, kamrával, pincével, góréval, ólakkal, négyszögölnyi udvarral, kerttel . . . S szántó föld is járt nekik, ez utóbbiról még azt sem tudják, hol van pontosan, állítólag valami Feketics határa közelében, mondták.

(Vége az első résznek)